

“ЧУЖЕ” У “СВОЄМУ” ТА ЗМІНА ЇХ СТАТУСУ У ПЕРЕКЛАДІ

Л.В. Боброва

Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов

Розподіл світу на “свій” і “чужий” сягає у сиву давнину, коли печерна людина виокремила себе, своє плем’я і свій світ із оточуючої реальності через протиставлення чужинцю, чужому племені й чужому світові. Цей семіотичний принцип реалізується в опозиціях типу “я–ти”, “ми–вони”, “цей–той”, “тут–там”. У первісному суспільстві “ми” – це завжди “люди” в прямому смислі слова, тоді як “вони” – не зовсім люди, а тому назви багатьох племен і народів у перекладі означають просто “люди”. Усвідомлення свого “я” досягається через антитезу: “ми” – це ті, які не “вони”; ті, які дійсно справжні люди (Поршнев 1979:82). Опозиція “свого” й “чужого” закарбувалася у мові й стала однією з найактуальніших проблем вивчення сучасної гуманітарної науки.

Перекладач має вирішити, чи залишити читача під “своїм небом”, а чи повести його під “чуже”, чи залишитися під “чужою тінню” – тобто під тінню когось іншого (aliena), чи вийти з неї (Содомора 2000:99). В українських одомашнених вільних перекладах – “чуже” переспівується своїми словами; в англійських вільних перекладах доби XIX століття – “чуже” береться за зразок і старанно унасліджується.

Безумовно, й переклад (продукт дії перекладача) приховує в собі антагонізм “свого” й “чужого”, який розкриває відомий український перекладач з латини й греки Андрій Содомора: “...Переклад – то наче “свій серед чужих і чужий серед своїх”. Кажемо, приміром, “український Шекспір”. “Свій” – бо українською мовою; “серед чужих” – бо опинився на чужині, серед інших людей, в іншу, чужу добу потрапив. “Чужий” – бо в такому озвученні вже не зрозумілий для “своїх” – людей свого краю. Горацій в інтерпретації Гулака-Артемовського – це “свій серед своїх”, бо вже він не Горацій – Гарасько. А потрапивши у такому вигляді в Італію – буде там “чужим серед чужих” (Содомора 2000:154). На початку XIX століття В.Гумбольдт зауважив різницю між іноземним та іноземністю у перекладі (Fremde und Fremdheit) і радив відтворювати іноземне (предметну мовну картину світу оригіналу у її ключових реаліях), але уникати іноземності (неприйнятних для читача перекладу мовних та етностилістичних структур) (Humboldt 1992:58).

Спробуємо відповісти на питання, якими стилістичними засобами виражається “чужість” в оригіналі та як зберігається їх прагматичний ефект у перекладі.

Зазначенні завдання обумовили вибір художнього твору для аналізу. Химерна сув’язь “свого” й “чужого” світів знайшла своє яскраве вираження у романі Юрія Андруховича “Переверзія”. У цьому романі Юрій Андрухович – прозаїк, поет, есеїст, перекладач, патріарх літературної групи Бу-Ба-Бу (бурлеск, бароко, буфонада), яка одна із перших почала відновлювати в українській літературі карнавальні та буфонадні традиції, зробив вдалу спробу радикального виходу за межі традиційного “українського крейдяного кола” – гротеск, іронія, містика й еротика, а також перманентні забави з мовою на тлі авантюрно-детективної історії в “місті привидів” Венеції стали живою сумішшю, що спричинила читацький успіх перших видань роману.

Колоритна мова героїв роману, які є громадянами різних країн та різних світів, насичена елементами “чужості”, що з першого погляду здаються неперекладними, але з якими вправно справляється американський перекладач, професор Пенсільванського університету Майкл Найдан, варіюючи різноманітними перекладацькими прийомами.

Слова, марковані “чужістю” в оригіналі, – це транскрибовані або транслітеровані іншомовні слова, які вживають у своєму мовленні Станіслав Перфецький (адже він був громадянином усього світу й знав безліч мов), Ада Цитрина та її чоловік Янус Марія Різенбокк, доктор Леонардо ді Хатавесела, президент Фондації “La morte di Venezia”, Америкго Даппертутто, технічний секретар фондації та інші. Вже саме прізвище головного персонажа “Перфецький” за походженням англомовне. Воно, розкриваючи сутність Станіслава, а саме, за словами М.Найдана, Перфецький, як і всі святі, мають у своєму житті пройти через всілякі спокуси мирського світу на шляху до досконалості (Naydan 2002:243), марковане “чужістю” в оригіналі, оскільки походить від англійського слова perfect. В англомовному варіанті прізвища Perfetsky звичайно його легко впізнати англомовному читачеві й зрозуміти його значення.

Досконале знання Перфецьким іноземних, “чужих” мов підкреслює автор словами маркованими “чужістю”, що створює гумористичний ефект: “...перфектне знання Перфецьким німецької та всіх без винятку часових форм дієслова в англійській мові створюють про нього опінію як про веселого й цікавого коментатора” (Андрухович 2002:17). У перекладі “чуже” переходить у “своє”, адже Ю.Андрухович транслітерував англійські слова perfect і opinion: “Perfetsky's perfect knowledge of German and of all the tense forms of the verb in English creates the opinion of him as a cheerful and interesting conversationalist” (Naydan 2002:11). М.Найдан, вдало скориставшись перекладацьким прийомом компенсації, відтворив гумористичний ефект алітерацією. Ця стилістична тавтологія підсилює експресію через нашарування конотативного значення.

Серед гостей семінару “Посткарнавальне безглуздя світу: що на обрії?” була Лайза Шейла Шалайзер, професор Йокнапатофського університету, голова ініціативи “Розбуджені домогосподарки” із США. Мовлення цієї ексцентричної професорки Ю.Андрухович стилізував чисельними англійськими фразами, що доречно доповнюють образ героїні: “Пані Шалайзер, моє перше запитання: ваша думка про це екстразібрання?”

- **Oh, fucking shit!** [Тріскучий сміх]. Моя думка! Моя думка не хоче висловлюватися! Це дуже гостра думка і неприємна. Спитай що-небудь прийнятніше, baby!

- Як сподобалась вам Венеція, пані Шалайзер?

- Кажу мені просто "Лайза"! Я не терплю цих **shitty** буржуазних ієрархій! [Вищівний сміх]. Венеція? Вона є **stinking!** Усюди повно **junk**, бездомні пси, багато бідних людей. Венеція – велика **asshole**. Вона є злочин проти людини!" (Андрухович 2001:118).

Ненормативні англомовні вислови Лайзи марковані "чужістю" в оригіналі, тобто вони є "чужими" у "своєму". В перекладі набувають статусу "свого" в "своєму": "Mrs. Shalizer, my first question is: what is your opinion on this extraordinary assemblage?"

"Oh, fucking shit!" [Bursting laughter]. My opinion! My opinion doesn't want to be expressed! It's a really harsh opinion and unpleasant. Ask me something more pleasant, baby!"

"How do you like Venice, Mrs. Shalizer?"

"Just call me 'Liza!' I can't stand these shitty bourgeois hierarchies! [Devastating laughter.] Venice? It **stinks!** Everywhere it's filled with **junk**, stray dogs, a lot of poor people. Venice is a great big **asshole**. It's a crime against humanity!" (Naydan 2002:98). Потрапивши з українськомовного тексту в англомовний ці вислови, хоча й змінили свій статус, що є неминучістю при перекладі їх англійською мовою, звичайно не втратили стилістичного забарвлення. А навпаки, у перекладі їх прагматичний ефект посилюється, оскільки значення цих ненормативних слів відоме кожному пересічному американцеві на відміну від пересічного українця, якому звичайно деякі з них відомі, а про інші він здогадується з контексту. До того ж перекладач виділяє їх курсивом, щоб їх певним чином виділити на тлі англомовного тексту. Отже, як і в оригіналі, так і в перекладі Лайза є пародією на багату жіночку, яка нехтує суспільними умовностями, бравурно пишаючись своєю так би мовити "розкріпаченістю".

Досить цікавим прикладом "чужого" у "своєму" є записки Ади Цитрини Перфецькому під час доповіді Лайзи Шалайзер. Ю.Андрухович маркує мовлення Ади чужістю, транслітеруючи українські слова латиницею, що демонструє Адине відчуження від етнічних коренів. За "чужими" буквами криються "свої" рідні українські слова. Адже її родинні корені, як і Перфецького із Чортополя, а не з Америки, хоча більшість свого життя вона провела в Америці, Італії, Німеччині та в інших країнах. Вправно жонглюючи стилістичними засобами, Ю.Андрухович розкриває в своїй героїні приховану українськість, на яку нашарувалась іноземність.

За словами М.Найдана, здається немає функціонального відповідника Адиним запискам, транслітерованим з української мови. Деякі речі, можливо, краще не передавати у перекладі (Naydan 2002:243). Отже, згадані записки він переклав нормативною англійською мовою: "*Stanislav! Sorry, but I couldn't devote yesterday to you. You know that sometimes I collapse into a certain overwhelming drowsiness. I fall asleep and sleep, and sleep, and sleep--and no-one can wake me*" (Naydan 2002:110). Нашарування чужості зникло. "Чуже" у "своєму" перетворилось у "своє" в "своєму".

Ю.Андрухович майстерно використовує всілякі стилістичні засоби для розкриття чисельних хистів головного героя роману Стаса Перфецького. Одним із таких талантів є "перфектне" знання різних мов, про який читач дізнається із розмови Перфецького з червоногубою мулаткою на Леопольдштрассе у Мюнхені німецькою мовою та італійською з вікарієм Антоніо Делькампо з церкви Сан Мікеле. Отже, маємо німецькі та італійські вкраплення в український текст, що набувають стилістичної вагомості для характеристики Перфецького: "...*ще два кроки я мовчав, нарешті видихнув просто у неї "ja, ich komme mit, Liebling, wieviel? ..."*" (Андрухович 2001:24). – "...*two more steps I kept silent and blurted out right at her: "ja, ich komme mit, Liebling, wieviel? ..."*" (Naydan 2002:17); "я виконав одну за одною "*Che pena e questal cor*", "*Adiu, adiu*" та "*I'vo bene*" (Андрухович 2001:112). – "And one after another I played "*Che penae questal cor*," "*Adiu, adiu*" and "*I'vo bene*" (Naydan 2002:93).

У перекладі на англійську мову чужомовні для української мови вкраплення здебільшого перетворюються на "свої". Проте говорити про їх неперекладність не доводиться. Змінивши свій статус, вони залишаються складовою стилістичних засобів, які безперечно передають прагматичний ефект оригіналу. Вдаючись до перекладацького прийому компенсації, перекладач неперекладні, на перший погляд, елементи, перекладає, зберігаючи їх гумористичне та іронічне забарвлення, якими щедро наділив їх автор. Ті ж німецько- та італійськомовні висловлювання, що є чужорідними, як для оригіналу, так і для його англомовного перекладу, тобто вони є типовими висловами "чуже про чуже", зберігають свою стилістичну функцію у перекладі. Перекладач слідом за автором подає їх переклад у виносках, тим самим залишає головного героя роману, Станіслава Перфецького, поліглотом.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Поршнев Б.Ф. Социальная психология и история. - 2-е изд., испр. и доп. - М.: Наука, 1979. - 213 с.
2. Содомора А. Sub aliena umbra. Під чужою тінню. - Львів: Літопис, 2000. - 335 с.
3. Humboldt W. From Introduction to His Translation of Agamenon // Theories of Translation. An Anthology of Essays from Dryden to Derrida. - Chicago and London: The university of Chocago Press, 1992. - P. 55-59.
4. Naydan M. Translating the nearly untranslatable // Записки перекладацької майстерні 2000-2001. - Львів, 2002. - С. 246-247.

СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

5. Андрухович Ю. Переверзія. - Львів: Класика, 2001. - 290 с.
6. Andrukhovych Y. Perverzion. Translated from Ukrainian by Michael M. Naydan Northwestern University Press, 2002. - P.255.

Надійшла до редколегії 18 березня 2003р.